

Olin hiljattain käymässä UPM-Kymmenen Rauman paperitehtaalla. Tehtaan johtaja selosti tehtaan toimintaa, kehaisi tuotantomääriä ja koneiden tehokkuutta, mutta keskittyi erityisesti kiittelemään paikallista yhteisymmärrystä työntekijöiden ja johdon kesken. Tuottavuutta oli yhteistuumin hilattu kohti kansainvälistä huippua – eikä tehtaan tulevaisuus näyttänyt juuri mitenkään uhatulta. ”Se on tämä meidän Rauman malli”, päätti henkilöstöpäällikkö puheensa.

”Rauman mallissa” aktivoituvat ilmeisesti niin tehtaan kohta vuosisatainen historia kuin kotiseutuylpeys ja -yhteisöllisyyskin. Malli näytti latautuvan konsernin sisällä tapahtuvien tuotannon uudelleenjärjestelyjen kontekstista pikemmin kuin suomalaisen paperiteollisuuden kilpailukyvyistä. Muu olisikin ollut yllättävää, kun kyse on viidessätoista maassa toimivasta yrityksestä. Työelämän suhteiden historiaan perehtyneen näkökulmasta merkittävimältä vaikutti kuitenkin se, kuinka ”Rauman malli” ylitti työnantajan edustajan puheessa vaivatta työnantajan ja työntekijän intressit ja niiden mahdollisen erilaisuuden.

Kuluvan vuosikymmenen ajan monet suomalaiset poliitikot ja virkamiehet ovat tulleet käyttäneeksi samantapaisen puheenvuoron kuin edellä kuvaamani raumalaistehtaan edustaja. Olipa esiteltävänä tulopoliittinen sopiminen, peruskoulu tai sotilaallinen liittoutumattomuus, on otsikoksi varmasti usein sopinut Suomen malli. Sosiaali- ja terveysministeriön neuvottelevana virkamiehenä Juhon Saarelle on epäilemättä kertynyt melkoinen määrä esitelmää Suomen mallista. Sittemmin professoriksi Kuopioon siirtynyt Saari ei kuitenkaan ole epäroinyt tarttua käsitteeseen tutkijan otteella.

SUOMEN MALLIA TUTKIJOILLE

*Juho Saari (toim.): Suomen malli
– murroksesta menestykseen?
Helsinki, Yliopistopaino 2006, 419 s.*

Juuri tutkijapositionista kirjoittamiseen viitanee Suomen malli -kirjan aina koomisuuteen asti toistuva alaviite, jossa eri ministeriöiden palkkaa nauttivien tohtorismiesten (!) tekstien kerrotaan edustavan vain kirjoittajan itsensä, ei asianomaisen ministeriön kantaa. Sosiaali- ja terveysministeriötä kirjan julkaisuajankohtana palvelle toimitajan lisäksi kirjoittajakuntaan kuuluvat työministeriön Matti Sihto ja ympäristöministeriön Sauli Rouhinen. Tutkimuslaitosten osamista edustavat Petri Böckerman ja Jaakko Kiander (Palkansaajien tutkimuslaitos) sekä Antti Kasvio (Työterveyslaitos). Yliopistolaitoksen soihdunkantajaksi virkansa puolesta jää tässä joukossa Osmo Kivinen Turusta.

Teos rakentuu niin, että Juho Saari esittelee kirjan yleiset tavoitteet, asettaa artikkelien teoreettiset puitteet ja vetää tulokset yhteen. Kuudelle muulle kirjoittajalle jää tehtäväksi tavallaan värittää Saaren piirustus tapaustutkimusten kaltaisilla artikkeleilla. Lisäksi Saari itse on purkanut artikkelin verran erittäin informatiivisella tavalla kansainvälisten vertailujen käyttämiä indeksejä, jotka esiintyvät hyvin usein juuri tämän kirjan teemaa käsittelevien julkaisujen keskeisenä aineistona.

Saaren panos kirjaan on kuitenkin niin laaja – peräti kaksi kolmasosaa tekstistä – että on pakko kysyä, miksei hän kirjoittanut monografiaa. Nyt kirjan teoreettiseksi johdannoksi tarkoitettu osuus paisuu kahden artikkelin mittaiseksi, mutta jättää silti lukijan kaipaamaan lisää. Siksi otan vapauden tarkastella kirjaa melkein kuin monografiaa. Kirjoittajaryhmän muut jäsenet jäävät tässä arvioissa vain maininnoille, mitä älköön tulkittako kannanotoksi heidän tekstiensä sisällölliseen antiin.

Mallipuheella oli Raumalla kiistatonta käyttöä osana management-strategiaa. Suomen mallilla on aivan yhtä ilmeistä käyttöä poliittisena diskurssina. Saari viittaa tähän käyttöön johdannossaan ja muuallakin ja toteaa puheen olevan jonkin verran epämääräistä. Yleensä Suomen mallilla hänen mukaansa ”tarkoitetaan Suomessa harjoitettuja, hyvinvointivaltion käsitteeseen kiinnittyviä erilaisia instituutioita ja politiikkoja” (s. 11). Saaren ja kirjan tavoitteena on pohtia, olisiko Suomen mallilla käyttöä myös tutkimuksessa. Tässä varsin kunnioitettavassa pyrkimyksessään Saari itse päätyy tarkoitamaan Suomen mallilla ”institutionalisoitunutta toimintatapaa, joka muodostuu vastavuoroisesti toisiaan tukevista ja osin koordinoituista politiikkalohkoista sekä niiden välisistä ja sisäisistä sosiaalisista mekanismeista.” (s. 13)

Edellinen siteeraus ei toki määrittele ”mallin” käsitettä; se kuvaa ”Suomen mallin” sisällön. Tällainen sisältö Suomen mallille kirjan artikkeleista on todellakin luettavissa. Suomessa ministeriöiden virkamiehet voivat keskustella keskenään, ja valtion toimenpiteitä koordinoidaan vailla turhanai-kaista pokkurointia. Niinpä malli

tarkoittaa tässä yksinkertaisesti sitä, miten tässä maassa on ollut tapana toimia. Sen sijaan Suomen malliin eivät esimerkiksi kuulu voimakkaasti sukupuolen mukaan eriytyneet työmarkkinat tai vaikkapa pohjoismaisessa vertailussa takapajuinen perhepolitiikka.

Saari etsii teoreettisia kytköksiä malleista puhumiselle uusinstitutionaalisen vertailevan tutkimuksen alueelta. Kansainvälisesti tunnetuimpia sovelluksia on nk. varieties of capitalism -kirjallisuus, jossa länsimaat pyritään tyyppitelemään liberaaleiksi (à la USA) tai koordinoituiksi (à la Saksa) markkinatalouksiksi. Suuntauksen keskeinen käynnistäjä oli se havainto, että uusklassisen talousteorian ennustama markkinatalouksien institutionaalisten ratkaisujen kirjon väheneminen ei näytä toteutuvan. Selitykseksi tälle on tarjottu polkuriippuvuuden mekanismia.

Talushistorian piirissä on käyty viikasta keskustelua polkuriippuvuuteen liittyvästä tehokkuuden käsitteestä. Tähän keskusteluun Saari ei ota kantaa, vaan käyttää polkuriippuvuutta ehkä hieman väljemmin tai heuristisemmin kuin taloustieteilijät. Kiinnostavaa saattaisi olla myös pohtia, mikä on itseohjautuvuuden (kuten Saari sanoo) ja polusta tietoisiksi tuleminen suhde. Saari yhtyy Pertti Haapalan arvioon, jonka mukaan suomalaisia virkamiehiä on leimannut jo vuosikymmenet sinänsä myönteinen suhtautuminen rakenteelliseen muutokseen. Onko Suomen mallin polku siis ymmärrettävä juuri toistuvaksi polulta poikkeamiseksi? Mitä polkuriippuvuudesta jää jäljelle silloin, kun polkua kulkevat ryhtyvät tietoisesti perustelemaan kulkuaan polulla?

Kuten sanottu, artikkelin rajat eivät salli Saaren jäädä pohdiskelemaan tällaisia kysymyksiä. Lyhyesti hän kuitenkin tarjoaa omaa täydennystään institutionaalille vertailevalle tutkimukselle. Hänen mukaansa olisi keskyttävä raken-

teiden sijasta kollektiivisiin oppimisprosesseihin ja ennen muuta ideoihin ja intresseihin.

John L. Campbellin mukaan idean käsite on noussut keskusteluun reaktiona rationaalisen valinnan teorialle. Ideoilla on tarkoitettu esimerkiksi taloustieteellisiä teorioita, normeja ja arvoja, ja niitä on pidetty oman edun tavoittelua merkittävämpänä poliittisten valintojen moottorina. Ongelmaksi on kuitenkin tullut ”idean” ja ”intressin” käsitteellinen erottaminen, ja osin tämän seurauksena ideoiden vaikutuksen empiirinen osoittaminen. Campbellin mukaan idealla tai ideoilla on vaikutusta poliittisiin valintoihin riippuen siitä, kuinka yksinkertaisia ratkaisuja ne kykenevät tarjoamaan välineellisiin ongelmiin, kuinka hyvin ne istuvat vallitsevaan ajattelutapaan ja kuinka taitavasti ne kehystetään hyväksyttäviksi ellei vastaansanomattomiksi.

Campbellin esimerkkitapaus on tarjonnan taloustieteen voittokulku Yhdysvalloissa. Campbellin mukaan uusliberalisteilla oli kaikilla näillä ulottuvuuksilla edullinen asema kilpailevia politiikkasuosituksia antaneihin ”industrial policy” -suuntauksen edustajiin nähden. Heillä oli tarjota ajankohtaisen ongelman (stagflaatio) ratkaisuksi selkeä ja yksinkertainen ohjelma (verot alas – talouskasvu ylös), joka sopi tutkimuksessa ja korkeammassa koulutuksessa vallitseviin tai muodikkaisiin lähtökohtiin (uusklassinen taloustiede) sekä kansalaisten laajalti jakamiin tunteisiin (iso julkinen sektori tuhlaa rahaa).

Saaren mukaan 1990- ja 2000-luvuilla eivät niinkään ole muuttaneet instituutiot vaan nimenomaan intressit ja ideat. Saaren mukaan valtaresurssiteoria rakenteellisesti määryytyvine intresseineen kykenee selittämään institutionaalista muutosta ”tehokkaasti” (s. 99) ja on ”käyttökelpoinen” (s. 102). Hän esittelee 1990-luvulla tapahtuneet hallitusmuoto- ja valtiosääntö-

muutokset, joilla tehottomiksi koetut vähemmistösuoja- ja lepäämäänjättämissäädökset kumottiin. Samassa yhteydessä hän mainitsee siirtymän komitealaitoksesta selvitysmiehiin. Saari ei kuitenkaan tee sitä, mitä valtaresurssiteoreetikko kai tekisi: hän ei pohdi, ketkä muutoksia ajoivat, miksi ja miten.

Sen sijaan Saari katsoo ideoilla olevan suurempi merkitys kuin aiemmin on huomattu. Avainasemassa tässä on kokemus tulevaisuuden epävarmuudesta. Ideoilla on erityisesti kysyntää silloin, kun tulevaisuus koetaan jollain uudella tavalla avoimeksi ja epävarmaksi. Tällainen vaihe Suomessa oli muun muassa 1990-luvun alussa, jolloin ideoitakaan ei tosin hetkeen ollut pulaa. Tavalla tai toisella sitten jotkin ideat valikoituvat niiksi, jotka muuntuvat institutionaalisiksi uudistuksiksi ja vakauttavat tulevaisuutta. Tämä olisi minusta keskeinen kohta pohdiskelulle, mutta siihen ei Saarelta liikene sivuakaan. Paitsi muodon rajoitukset, syynä on luullakseni se, että Saari samastaa hallinnon ja politiikan. Hänelle politiikka on politiikkalohkoja, hallinnon osa-alueita, joilla ulkoiset ehdot määräävät järkevät valinnat. Tämä ajattelu itsessään kelpaisi ehkä sekin Suomen malli -nimiseksi kirjaksi, mutta se olisi tietysti kokonaan toinen opus.

Jos Reinhart Koselleckia on uskominen, runsaan kahden vuosisadan ajan kokemuksen ja odotuksen jännite on ollut eräs politiikan käyttövoimista. Tämän jännitteen hallitseminen on poliitikon menestyksen avain. Ehkä juuri siksi Suomen mallista puhuminen on niin suosittua. Mallin väistämätön seuralainen julkisessa keskustelussa on nimittäin (tuleva) haaste.

On tietysti myönnettävä, että esimerkiksi eläkeläisten väestöosuuden nousu on uusi ilmiö, jonka kaikki seuraukset eivät suinkaan ole helposti nähtävissä. Tämä ja monet muut seikat antavat ihan mielekkäitä perusteita puhua epä-

varmasta tulevaisuudesta. Mutta Saaren olisi minusta pitänyt ottaa pelkkää mainintaa vakavammin itsensä toteuttavien tai tuhoavien ennusteiden mahdollisuus ja ennen kaikkea ennustamisen poliittinen merkitys. Tähän olisi ollut sitäkin enemmän syytä, kun historia näyttää olevan tämän kirjan otteen kannalta tärkeää.

En tiedä, kuinka paljon kirjoittajan vapautta tuo alaviitteissä toistuva varaus tosiasiaa korkeille virkamiehille tuo, mutta aavistuksen ankarampi ote olisi ollut tarpeen, jotta tutkimuksellinen tila Suomen mallista puhumiselle

avautuisi. Nyt poliitikkojen, virkamiesten ja mitä erilaisimpien tapainiruokasten julkiset puheenvuorot saavat Saarelta niin kohteliaan käsittelyn, että toisinaan alkaa epäillä Saaren ottavan mallipuheen nimellisarvostaan. Siihen hän on kuitenkin aivan liian sofistikoitunut, kuten esimerkiksi vertailuindeksejä käsittelevä luku osoittaa.

Saari viittaa lievän epäilevästi niihin tuomiopäivän pasunisteihin, joiden mielilause on ”aiempi menestys ei takaa menestystä tulevaisuudessa”. Maksiimi on toki humalaisen looginen, mutta poliittisen debatin argumentiksi korkeintaan

triviaali. Saari arvelee päätöksentekijöiden kärsivän parhaillaan huonosta muistista ja siksi luulevan, että kaikki laman jälkeinen myönteinen kehitys on viimeisen viiden toista vuoden valintojen tulosta. 1970- ja 1980-lukujen ratkaisujen – saati niitä vanhempien – kanta vuus on peittynyt näkyvistä.

Saaren toimittama Suomen malli on kiinnostava dokumentti valtionhallinnon ja varmaan monen tutkijankin tavasta ajatella yhteiskuntaa sektoreina. Samalla se on myös hyödyllinen yleisesitys, joka tarjoaa paljon käyttökelpoista tietoa.

Jussi Vauhkonen